

DİNİN SİYASALLAŞMASI VE SAĞLIK

Özlem ÖZKAN*, Yücel DEMİRER*

Öz: Dinsel inanç ve buna bitişik siyasal tercihler son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de genelde toplumsal yaşamı, özelde sağlık sisteminin bütün parçalarını derinden etkilemekte, bizleri daha önce karşılaşmadığımız türden soru ve sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. "Dinin Siyasallaşması ve Sağlık" konulu Dosya'nın amacı, dünyada ve Türkiye'de kapitalizm bağlamı içinde dinin siyasallaşması ile sağlık ve sağlık hizmetleri ilişkisini, bu ilişkinin yol açtığı sonuçları ele almaktır.

Anahtar sözcükler: din, dinin siyasallaşması, dinsel inanç, kapitalizm, sağlık hizmeti

Politicization of Religion and Health

Abstract: *In recent years, religious faith and associated political preferences profoundly affect social life in general and all components of the health system in particular throughout the world and in Turkey posing questions and problems that we have not faced before. The objective of the dossier on "Politicization of Religion and Health" is to address the relationship between the politicization of religion and health services in the context of capitalism and the outcomes of this relationship.*

Key words: *religion, politicization of religion, religious faith, capitalism, health services*

Dinsel inanç ve buna bitişik siyasal tercihler son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de toplumsal yaşamı derinden etkilemekte, daha önce karşılaşmadığımız türden soru ve sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dinden esinlenen hareket ve programların dünya düzleminde değişik biçimlerde ortaya çıkması, aslında kapitalizmin ürünü olan modernitenin başarısız sonuçlarından birisidir. Kapitalist modernitenin yarattığı yoksullaşma ve yabancılaşmanın ürettiği toplumsal yıkıma yanıt olma iddiası taşıyan dinsel hareketler, siyasaldır ve kolektif bir tepkinin dışı vurumudur. Kapitalist moderniteye seçenek olarak sunulan siyasal projeler, toplumsal gerçekliğin bir ifadesi olarak ortaya çıkarken, dinin nasıl bir ideolojiyle işlev gördüğünü de bize göstermektedir.

Dinin giderek artan boyutlarda siyasallaşmasının etkileri ülkeden ülkeye farklılaşabilmektedir. Dinsel inancın tarihsel olarak tartışma ve rekabet konusu olduğu, toplumun neredeyse birbirinden kopmuş alt ayrımlar içinde hayatlar sürdürdüğü Türkiye gibi ortamlarda, çoğunluğun dinsel tercihleri toplumun diğer kesimleri üzerinde belirleyici bir etki yaratırken, nüfusun çoğunluğunun inancı baskın bir nitelik kazanmaktadır. Sayıca üstün olanların dinsel inancının siyasallaşması, bir yandan dinsel tabuların etkisini çoğaltıp tartışılmaz kabul edilen alanı genişletirken, diğer yandan gündelik yaşamın bütününe doğrudan etkilemektedir. Bu kapsamda dinsel-ideolojik kaygılar, sağlığa ilişkin kararlarda, önceliklerin önüne geçebilmektedir.

Doğal olguları doğaüstü ve/veya aşkın özneye bağlayarak açıklayan tek tanrılı dinler, bunların kurumsallaşmış örüntüleri, siyasallaşmış biçimleri ve

bunlardan kaynaklanan tutucu tercihler, içinde bulunduğumuz dönemde toplumsal yaşantının neredeyse bütün alanlarını ve bu arada sağlık sistemini biçimlendirmeye devam ediyor.

1970'li yıllardan itibaren kapitalist ülkelerde sağlık hizmetlerinin metalaştırılması, piyasalaşması ve ticarileşmesinin aracı olan sağlık reformları, dinin siyasallaşmasına paralel olarak sürmüş ve bu iki eğilim birbirini yeniden üretmiştir. Tüm dinlerde olduğu gibi, farklı tarihsel ve toplumsal koşullarda değişik biçimlerde yorumlanan ve esnek uygulamalara kaynaklık eden İslam dini ve siyasallaşması, piyasa ve ticarete dönük yüzüyle 1980'den itibaren, özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde sağlık alanında yapısal bir dönüşüme ivme kazandırmıştır.

Bu doğrultuda sağlık kurumlarının mülkiyeti, yönetimi, bilimsel bilgi üretimi, sağlık emek gücünün istihdamı, çalışma ilişkileri, mezuniyet öncesi eğitimi, kişilerin/hastaların sağlık hizmetine ulaşımı gibi sağlık sisteminin tüm alanları dönüştürülmüş ve yeniden yapılandırılmıştır. Örneğin, spiritüalizite/maneviyat eğitimi, son on yılda ABD'deki tıp fakültelerinde %13'den %75'e yükselmiş, tıp fakültelerinin %90'ında, hemşirelik okullarının %58'inde ve Brezilya'daki tıp fakültelerinin %10.4'ündeki derslerin %40'ında spiritüalizite konusu işlenmektedir. İngiltere'deki yürütülen bir çalışmada ise hekimlerin yarısı eğitimlerinde %80'i zorunlu, %20'si seçmeli olarak spiritüalizite, %88'i ise alternatif tıp dersleri aldıklarını belirtmiştir. Ülkemizde bazı sağlık çalışanlarının lisans eğitimlerine spiritüel/manevi bakım, tedavide moral değerler, homeopati gibi bilimselliği tartışılır konular eklenmiştir. ABD'de yıllardır Hristiyan köktendinciler, kürtaj kliniklerini

*Doç. Dr., Kocaeli Dayanışma Akademisi (KODA)

bombalamakta, yakmakta, buralarda çalışan hekimlere suikast düzenlemektedir. Öte yandan, 1990'lı yıllardan itibaren din ve spiritüalizme ile sağlık arasındaki ilişki araştırma sayısı hızla artmaktadır. American Journal of Physical Medicine and Rehabilitation, The Annals of Behavioral Medicine, The Journal of Contemporary Criminal Justice, The Journal of Health Psychology, Psycho-Oncology gibi dergiler bu tür makaleleri ilk yayınlayan dergilerdir.

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de de benzer bir eğilim ortaya çıkmıştır. Din ve sağlık ile ilişkili 140'ı aşkın yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır. Çoğu ülkede olduğu gibi, bunların önemli bir bölümü, mental sağlık, hastalıkların, özellikle kanser tedavisi ve hemşirelik bakımı üzerine yoğunlaşmıştır. Bunların yanında, 2017 yılında Helal Akreditasyon Kurumu kurulmuş, 2016 yılında faaliyete başlayan Türkiye Hacamatçılar Federasyonu'nun üye sayısı 1000'i aşmıştır. Hastanelerde manevi destek birimleri oluşturularak, manevi destek görevlileri istihdam edilmeye başlanmıştır. Ulusal din psikolojisi ve manevi bakım çalışmaları, palyatif bakım ve evde sağlık hizmetleri kapsamında iletişim psikiyatrik ve manevi bakım sempozyumları, kupa terapisi sempozyumları gibi toplantılarda bilim dışı yaklaşımlar sergilenmiştir.

Kapitalizmin belirlediği bir toplumsal düzlemde sağlık alanı ile din arasındaki ilişkinin ağırlıklı olarak kadınlar ve kadın bedeni üzerinden şekillendiği görülmektedir. Özellikle üreme sağlığı açısından kadınların bazı sağlık davranışları ve uygulamalarının ataerkinin yeniden üretildiği bir araç olduğu sıklıkla gözlenmektedir. Bu konuda en yeni gelişme, Yeni Şafak gazetesi yazarı ve Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Faruk Beşer'in, bilimsel zemini olmaksızın sosyal medya üzerinden 25 Şubat 2018 tarihinde Sağlık Bakanlığı yetkililerine yaptığı "*Yoğun bakımda kadın ve erkeği ayrı odalarda tutmak mümkün değil mi? ... Öyleyse kadına kadın, erkeğe erkek doktor bakamaz mı?*" çağrısı oldu. Bu ayrımcı dil, içinden geçtiğimiz dönemde sağlık alanında etkisi artan bilim dışı söylemin en yeni örneklerinden biridir ve böyle eğilimler, her geçen gün artmaktadır. Özellikle 2000'li yılların sonlarından itibaren, bazı sağlık öğrencilerinin dini inançlarıyla bağlantılı olarak derslerinde ve uygulamalarında insan bedeninin kendince mahrem gördüğü bazı bölgelerine bile bakmadığı, sağlık çalışanlarının da öğrencilerinin dini inançları gereği hemcinslerine sağlık hizmeti vermeyi tercih ettiği, bazı hekimlerin yine kendi inancı gereği kürtajı reddettiği örneklerine rastlanmaktadır. Tüm bu değişimlere bağlı olarak ve kabul edilebilir bilgi kaynakları arasındaki algı farkları nedeniyle din ve sağlık alanında çelişkiler ve hatta çatışmalar yaşamaktadır. Bu durumun en büyük riski aşırı inançta olduğu gibi insan sağlığına ilişkin olumsuz sonuçlarıdır. Aşırı dini inanç ile gerekçelendirilerek yaptırılmayan çocuğun sağlığı yalnızca kararı veren

ailenin değil, tüm toplumun problemidir. Türkiye'de sermaye sınıfı için önemli bir kâr alanı olan sağlık sektöründe, kadın hastanelerinin, sağlık sigorta şirketlerinin ve kamudaki sağlık ile ilgili ihalelerin, manevi şifa merkezlerinin, Helal Kimya, Helal Ecza, Helal Tıp uygulamaları ve kurumlarının, hangi sermaye grupları tarafından yönlendirildiğine ilişkin elde veri olmadığından, bahsi geçen alanın din ve mülkiyet ilişkileri bakımından tartışılması olanaksızdır.

40 yaşına ulaşmış olan Toplum ve Hekim'in bu sayısının dosya konusu "*Dinin Siyasallaşması ve Sağlık*" Buradaki yedi makalenin ilki, değerli hocamız Alaeddin Şenel'e ait. Şenel, makalesinde tarihsel ve toplumsal veriler ışığında dinin ilk olarak ortaya çıktığı sınıflı toplumlardan 1800'lü yıllara kadar insanlığa getirdiklerini ve götördüklerini tartışıyor. Ayrıca, dinin toplumsal bölünmelere neden olan, evrensel değerlerin önünü kesen, evrensel "insan hakları" anlayışı yerine, "İslam hakları"na öne çıkaran anlayışına yol açan yönlerini zengin detaylarla tartışıyor. Yücel Demirel, sağlık çalışanı okur için Türkiye'de din ve siyaset ilişkisine mercek tutarken, Sibel Özbudun, günümüzde sıkça kullanılan "İslamo-faşizm" kavramını köklü bir biçimde eleştirip, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde yükselişe geçen İslami söylemini ve kadının buradaki konumunu gözler önüne seriyor. Aslı Kayhan, ayrımcılık kavramını, gündelik yaşam içindeki yeri, çok boyutlu ve katmanlı işlevselliği ve son kertede insan ilişkilerinde ortaya çıkan ve toplumsal eşitsizliğin kesişme noktalarında yer alan konumunu tarihsel ve toplumsal koşullar içinde inceliyor.

Dinin siyasallaşmasının ve sağlık ve sağlık hizmetleriyle ilişkisini irdeleyen ilk makale Deniz Parlak'a ait. Parlak, son on beş yılda dünyada hızla gelişen helal tıp piyasası ile bu kapsama giren materyallerin üretim ve tüketiminin toplumsal iktidar ilişkilerinin ve tıbbi kategorilerin bir yansıması olup olmadığını ve Türkiye'de helal piyasasındaki aktörlerin söylem ve eylemlerini detaylarıyla gözler önüne serip, analitik bir biçimde tartışıyor. Ayşe Akın genel olarak dinlerin kadına, özelde İslam dininin kadına, anne ve çocuk sağlığında en önemli koruyucu sağlık hizmeti olan "aile planlamasına" yaklaşımını inceliyor. Türkiye örneğinde, aile planlaması uygulamalarına din üzerinden bakışını mercek altına alıyor. Hande Arpat ise ataerki ve dincilik bağlamıyla insan hakkı ihlallerinden birisi olan kadın genital mutilasyonu (KGM) ayrıntılarıyla ele alıyor. Sahra Altı Afrika ve Arap ülkelerinde oldukça yaygın olan KGM'nin kökenini, uygulayıcı ve uygulanma koşullarını, tek tanrılı dinlerin kadın bedeni üzerindeki buyruk ve müdahalelerine nasıl bir meşruiyet zemini oluşturduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Çalışmaları ile katkı sunan meslektaşlarımıza teşekkür borçluyuz. Bir sonraki dosyada aynı konu, farklı boyutlarıyla ele alınacaktır.